
РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

УДК 504.062.2:338

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН

Зайченко О.М.

Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетові
вул. Революції, 12, 61002, м. Харків
lyolka.ne@gmail.com

Вивчена вітчизняна та міжнародна нормативно-правова бази екологічного аудиту. Рекреаційну зону розглянуто з позицій системного підходу. Відповідно до завдань екологічного аудиту визначено основні його критерії екологічного аудиту для різних територій. Обґрунтовано необхідність виявлення екологічних завдань для різних типів зон рекреації. *Ключові слова:* екологічний аудит, рекреаційна зона, екологічні аспекти рекреаційних зон, системний підхід, зацікавлені сторони, екологічне законодавство.

Системный подход к экологическому аудиту рекреационных зон. Зайченко А.Н. Изучена отечественная и международная нормативно-правовая базы экологического аудита. Рекреационную зону рассмотрено с позиций системного подхода. В соответствии с задачами экологического аудита определены основные его критерии экологического аудита для различных территорий. Обоснована необходимость выявления экологических задач для различных типов зон рекреации. *Ключевые слова:* экологический аудит, рекреационная зона, экологические аспекты рекреационных зон, системный подход, заинтересованные стороны, экологическое законодательство.

Systemic approach to environmental audit of recreation zones. Zaichenko O. In the article Ukrainian and international legislation in the field of environmental audit have been studied.. Recreation zone was considered with systemic approach. The main criteria of the environmental audit in the context of its main tasks have been defined. It would be of great interest to reveal and to value ecological aspects for recreation zones of various types. Environmental audit procedure for recreation zones should be based on estimating of ecological aspects taking into account the interests of stakeholders. *Keywords:* ecological audit, recreation zone, ecological aspects of recreational zones, system approach, stakeholders, environmental legislation.

Значний природно-ресурсний потенціал України зобов'язує використання максимально ефективних важелів його збереження, зокрема, за допомогою різних економічних та адміністративно-правових інструмен-

тів управління. Екологічний аудит (ЕА) – один із них, головна мета якого – запобігання та скорочення негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище (НПС).

ЕА в Україні спрямований на забезпечення дотримання природоохоронного законодавства в процесі господарської та іншої діяльності. Нормативна база в сфері екологічного аудиту перебуває на стадії формування.

Закон України «Про екологічний аудит» № 1862-IV від 24.06.2004 р. юридично закріпив поняття екологічного аудиту, визначив критерії, об'єкти екологічного аудиту та випадки його обов'язкового проведення, але системні дослідження його процедури ще відсутні.

Відповідно до Закону, екологічний аудит (ЕА) – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання екологічного об'єкта. Системний підхід до процедури екологічного аудиту передбачає визначення завдань екологічного аудиту шляхом:

- збору достовірної інформації про екологічні аспекти господарської діяльності об'єкта екологічного аудиту;
- встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього середовища та іншим критеріям екологічного аудиту;
- оцінки впливу діяльності об'єкта екологічного аудиту на стан навколишнього середовища.

Завдання ЕА вирішуються послідовно, кожен етап неможливий без проходження попереднього. Систематичність проведення цієї про-

цедури є запорукою мінімізації шкідливих впливів об'єктів ЕА на навколишнє природне середовище, і, як наслідок, позитивних змін його стану.

До об'єктів екологічного аудиту належать – підприємства, організації, їх філії та установи; системи управління навколишнім середовищем (НПС); інші об'єкти, передбачені законом [1].

Наявність чисельних різнопланових і різномасштабних об'єктів аудіювання вимагає специфіки опрацювання методологічних і методичних прийомів екологічного аудиту.

Рекреаційні зони належать до категорії «інших об'єктів» екологічного аудиту (ЕА), адже їхня господарська діяльність чинить вплив на навколишнє середовище.

На сьогодні процедура екологічного аудиту на Україні напрацьована тільки для промислових підприємств. На державному рівні питанням аудіювання / інспектування таких суб'єктів господарювання щодо відповідності законодавчим вимогам займаються відповідні структурні підрозділи Мінприроди України. Для систем управління НПС розроблений стандарт ДСТУ ISO 19011: 2003 "Настанови з екологічного аудиту систем управління навколишнім середовищем" («Guidelines for quality and / or environmental management systems auditing»)[2].

Необхідність наукового обґрунтування методології і практики застосування екологічного аудиту рекреаційних зон для оздоровлення навколишнього середовища та підвищення якості життя населення зумовили актуальність цієї проблематики.

Відповідно «Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року»

одним із стратегічних завдань є підвищення конкурентноспроможності економіки регіону, зокрема, розвиток внутрішньо обласного рекреаційного туризму як галузі малого та середнього бізнесу, що має високий потенціал створення нових робочих місць і розширення дохідної бази місцевих бюджетів в умовах зростання попиту на послуги туризму і дозвілля з боку населення [3]. З огляду на це, екологічний аудит рекреаційних зон є одним із найефективніших еколого-економічних інструментів для оцінки екологічного стану і розробки практичних рекомендацій щодо його покращення. Розвиток методологічної бази ЕА рекреаційних зон сприятиме узагальненню одержаної інформації, економічній оцінці зон рекреації та заходів, спрямованих на дотримання вимог чинного законодавства на території.

Проблемою екологічного аудиту територій в Україні займаються Скрипчук П. М., Галушкіна Т. П., Позаченюк Є. А., Завальнюк І. В. Нормативно-правове забезпечення, форми й методи екологічного аудиту вивчали І. М. Потравний, Г. П. Серов, В. М. Навроцький, які визначають екологічний аудит територій (ЕАТ) як один із напрямків аудиторського науково-практичного виду діяльності на основі аналізу коадаптивності (взаємної сумісності) господарської й природної підсистем за допомогою комплексної геоекологічної оцінки територіальної організації об'єкта аудитування, спрямованої на вироблення заходів зі сталого розвитку регіону [4].

Але теоретико-методологічні засади екологічного аудиту, зокрема, рекреаційних зон потребують постійного вивчення і систематизації.

Результати досліджень

Особливістю рекреаційних зон як об'єкта екологічного аудиту є специфічні екологічні аспекти цих територій. Оцінка їхніх впливів на довкілля та пошук шляхів мінімізації є пріоритетними завданнями екологічного аудиту. Рекреаційні зони (РЗ) є частиною довкілля, чинять вплив на свою територію і підлягають ураженню шкідливими впливами на навколишнє природне середовище. Процес господарської діяльності на території РЗ стосується інтересів багатьох зацікавлених сторін. Це рекреанти, місцеві жителі, органи місцевого самоврядування, власники земель, на яких розташовані РЗ, власники сусідніх земель, туристичні агентства, адміністрації РЗ, НПС (з огляду на коадаптивність) (мал. 1).

Відповідно до мети і завдань процедури екологічного аудиту запропоновано системний підхід до його проведення в рекреаційних зонах для аналізу інтересів зацікавлених сторін, виявлення екологічних особливостей різних типів рекреаційних зон.

Рекреаційна зона являє собою територіальну геоекологічну систему з безліччю внутрішніх взаємодій і зв'язків із зовнішнім середовищем, які динамічні, залежать від часу і постійно змінюються (мал. 1).

На входах системи знаходяться речовини, енергія, кліматичні умови, природні ресурси, які зацікавлені у процесі рекреаційної діяльності сторони, тощо. На виході – певні впливи як наслідки екологічних аспектів впливу діяльності людини на РЗ. Під екологічним аспектом розуміється будь-яка дія, сфра діяльності або послуга, які впливають на навколишнє середовище.

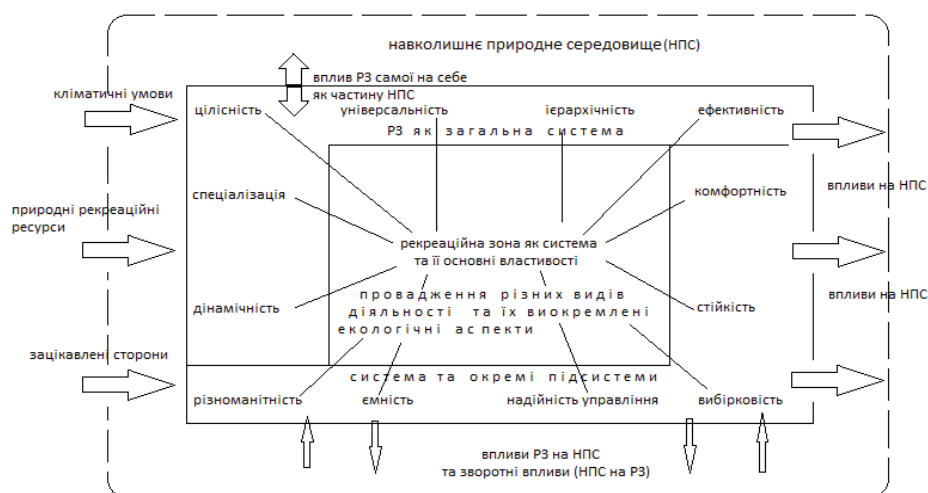

Рис. 1. Розгляд рекреаційної зони як системи

Цілісність – це узгоджена взаємодія підсистем між собою і з оточенням, універсальність – можливість задоволення будь-яких потреб зацікавлених сторін. Ієрархічність – різною мірою обов’язки різних груп зацікавлених сторін в процесі здійснення впливу господарської діяльності на РЗ. Спеціалізація РЗ – можливість задоволення конкретних потреб населення (наприклад, естетичних чи у плаванні, сонячних ваннах тощо). Динамічність полягає в адекватній реакції РЗ на зовнішні впливи (зміна показників якості довкілля, якісного складу флори/фауни тощо). Надійність управління – безвідмовність функціонування (відповідно до законодавства, право на користування рекреаційними зонами мають усі групи населення). Під ефективністю РЗ розуміється оптимальне співвідношення витрат на утримання рекреаційної зони та одержання результатів (економічних, зокрема, непрямих – підвищення працездатності внаслідок оздоровлення тощо). Стійкість і

ємність – дві взаємопов’язані властивості. Під стійкістю розуміємо здатність протистояти зовнішнім впливам, під ємністю – здатність забезпечити комфорт рекреантів без шкоди для себе. Отже, коли допустимі рекреаційні та інші навантаження перевищують гранично допустимі, знижується стійкість рекреаційної зони, погіршується якість природних рекреаційних ресурсів на ній, знижується здатність до самовідновлення. Ці якості зумовлюють надзвичайну актуальність контролю дотримання вимог природоохоронного законодавства на таких територіях.

Особливою рисою рекреаційної зони є те, що, як об’єкт ЕА вона впливає на довкілля і, сама є частиною навколишнього природного середовища і потребує захисту від власних шкідливих впливів.

Встановлення відповідності об’єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього середовища та іншим критеріям екологічного аудиту – вагоме завдання ЕА.

Проведено аналіз національної законодавчої бази та виявлено, що на сьогоднішні основні законодавчі

вимоги (критерії екологічного аудиту) до рекреаційних зон закріплені у важливих документах.

Таблиця 1

Законодавчі вимоги до рекреаційних зон

Нормативний документ	Короткий опис вимог
ДержСанПіН «Планування та забудови населених пунктів» від 19.06.1996 № 362	розділ 6 «Організація ландшафтно-рекреаційних територій» – «...необхідно передбачати рівномірне озеленення території з максимальним збереженням і використанням зелених насаджень»
Земельний кодекс України від 23.05.1992 № 1402-ВР	ст. 52, ч. 1,2,3 – «на землях рекреаційного використання заборонена діяльність, яка може привести до погіршення рекреаційних властивостей територій, заборонене їх використання не за цільовим призначенням»
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 21.05.1991 № 1467 –ХІ	Ст. 60. – «...рекреаційні зони попадають під категорію природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні», Ст. 63 (частини 2,3) – «...на землях рекреаційного використання заборонена діяльність, яка може призвести до погіршення рекреаційних властивостей територій»
Закон України «Про планування і забудову територій» від 20.04.2000 №1699-ІІІ	ст. 2 «...Визначення територій, що мають особливу екологічну, наукову, встановлення передбачених законодавством обмежень на їх планування, забудову та інше використання»
Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1998 № 280/97-ВР	ст. 44, п. 5 – «...визначення режиму використання територій РЗ (у відповідності із законодавством України) відноситься до повноважень, які обласні ради делегують обласним державним адміністраціям»
Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 № 2707-ХІІ	ст. 17 «...обмеження в'їзду автотранспорту та інших транспортних засобів та установок у сельбищні, курортні, рекреаційні та природно-заповідні зони, місця масового відпочинку населення та туризму»
Санітарні норми «Тривожно допустимі концентрації забруднюючих речовин у атмосферному повітрі населених місць»	Наводиться загальний перелік забруднюючих речовин та їх максимально разових та середньодобових концентрацій, допустимих у повітрі в межах населених пунктів
Проект закону «Про державний земельний кадастр» від 23.04.2007	Облік земель рекреаційного призначення ведеться у загальному порядку
Рекреаційні зони у складі об'єктів ПЗФ: зони регульованої та стаціонарної рекреації	
Закон України «Про природно-заповідний фонд» від 16.06.1992 № 2456-ХІІ,	ст. 21, 22, 28 – «...Рекреаційна діяльність на території об'єктів природно-заповідного фонду організовується спеціальними підрозділами адміністрації цих об'єктів»

Закінчення таблиці 1

Положення про Проект організації регіонального ландшафтного парку від 06.07.2005 № 245; Положення про проект організації національного природного парку від 06. 07. 2005 № 245	«...На території зон стаціонарної і регульованої рекреації НПП (РЛП) у відповідності із функціональним зонуванням заборонена будь-яка діяльність, що може призвести або призводить до порушення стану НПС і зниження рекреаційної цінності територій національного природного парку, регіонального ландшафтного парку»
Положення про проект організації біосферного заповідника від 06.07.2005 № 245	«...На території зон стаціонарної і регульованої рекреації НПП (РЛП) у відповідності із функціональним зонуванням заборонена будь-яка діяльність, що може призвести або призводить до порушення стану НПС і зниження рекреаційної цінності територій національного природного парку, регіонального ландшафтного парку»
Рекреаційні зони виключно курортного призначення:	
СанПіН 4631-88 «Санітарні правила охорони приберегових смуг морів від забруднення в місцях водокористування населення» від 14.04.1988 № 368	П 1.3 – «...правила розповсюджуються на прибережні райони територіальних та внутрішніх вод, що використовуються для рекреаційних, лікувально-оздоровчих і господарсько-питних потреб населення» п 2.2 «...встановлюються охоронні райони морського водокористування»
Закон України «Про курорти» від 05.10.2000 № 2026-ІІІ	Ст. 4 – «За характером природних лікувальних ресурсів курорти України поділяються на курорти місцевого та загальнодержавного значення» Ст. 10 – «Проекти оголошення природних територій курортними підлягають державній екологічній та санітарно-гігієнічній експертизам»
Постанова КМУ від 04.08.2000 № 1214 «Про затвердження переліку об'єктів та окремих територій, що підлягають постійному та обов'язковому обслуговуванню ДАРС	«...Рекреаційні зони та інші території в період масового відпочинку людей або занять промислом, який не суперечить законодавству, в тому числі туристичної діяльності»
«Узагальнений перелік гранично допустимих концентрацій та орієнтовно безпечних рівнів впливу шкідливих речовин у воді водних об'єктів, що використовуються для рибогосподарських цілей» від 21.04.1986 р.	Наведені основні ГДК забруднюючих речовин у водних об'єктах

Одним із завдань екологічного аудиту є оцінка впливу діяльності об'єкта аудиту на стан навколишнього середовища. Але, враховуючи коадаптивну властивість зон рекреації,

що виступає і як об'єкт екологічного аудиту, і як частина НПС, потрібна оцінка екологічного стану і самої рекреаційної зони. Особливої актуальності набувають питання оцінки допу-

стимого рекреаційного навантаження як одного з значних екологічних аспектів, притаманних для всіх типів РЗ.

Проведення аналізу зацікавлених сторін допоможе визначити, з ким необхідно проводити консультації і підтримувати контакти в рамках процесу екологічного аудиту; визначити сторони, що володіють правами, інтересами, ресурсами, кваліфікацією і можливістю брати участь в процесі господарської діяльності або впливати на нього.

Аналіз зацікавлених сторін – це процес, що повторюється, який ідеально повинен проводитися на стадії початкової підготовки екологічного аудиту і перед безпосереднім виконанням. У цьому випадку він може бути використаний для вивчення разом із зацікавленими сторонами соціальних, екологічних і економічних наслідків, викликаних господарською діяльністю на території рекреаційної зони. Для різних типів рекреаційних зон перелік зацікавлених сторін буде

різним. Так само при визначенні екологічних аспектів рекреаційних зон матимемо змогу одержати загальні екологічні аспекти, притаманні всім рекреаційним зонам та специфічні для окремих РЗ, зумовлені наявністю певних рекреаційних ресурсів, особливістю формування зони рекреації, її дозвільного режиму тощо.

Висновки

Виявлено, що на сьогоднішні методологічна база екологічного аудиту для рекреаційних зон (РЗ) ще не розроблена. Існуючі підходи до екологічного аудиту ще не повною мірою задовольняють інтереси зацікавлених сторін в процесі рекреаційної та інших видів діяльності, що мають місце на конкретному типі територій. Визначено основні критерії екологічного аудиту для рекреаційних зон. Подальшого дослідження потребують класифікація рекреаційних зон та оцінка значущості екологічних аспектів для рекреаційних зон різних типів.

Література

1. Закон України «Про екологічний аудит» № 1862-IV від 24.06.2004 р.
2. ДСТУ ISO 19011: 2003 "Настанови з екологічного аудиту систем управління навколишнім середовищем" («Guidelines for quality and / or environmental management systems auditing»).
3. Стратегія розвитку Харківської області до 2020 року.
4. Позаченюк Е. А., Завальнюк И. В. «Экологический аудит территорий на примере равнинного Крыма» – Симферополь, 2006. – 175 с.
5. Бобкова Г. Г. «Правове забезпечення рекреаційної діяльності». Вид. ДонНТУ, Донецьк, 2008. – 423 с.
6. Серов Г. П. Экологический аудит и экоаудиторская деятельность – Москва, изд. Дело, Академия народного хозяйства, 2008, 408 с.
7. Гордійчук Є.Г. Ресурсно-екологічна безпека рекреаційних територій / Т.П. Галушкіна, О.О. Карпенко, Є.Г. Гордійчук // Екологія міста та рекреаційних зон: Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 квітня 2008 р.: тези доповідей – Одеса, 2008. – С. 193-196.
8. Лебединський Ю.П., Потравний І.М., Краснянський В.Ю. Управління природокористуванням. – К.: Урожай, 1998. – 256 с.
9. Зайченко О. М. Необхідність розвитку методології екологічного аудиту рекреаційних зон в сучасних умовах / О. М. Зайченко // Екологічний менеджмент у загальній системі управління: збірник тез доповідей Одинадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції, Суми, 20-21.04.2011 / відп. за вип. О. М. Теліженко. – суми: СумДУ, 2011. Ч. 1 – С. 100-103.
10. Пэнтл Р. «Методы системного анализа окружающей среды». – М.: Мир, 1979. – 214 с.